

Korencsi Attila

Versenyképesség és paradigmaváltás

Competitiveness and Paradigm Change

Összefoglalás

A versenyképesség növelése és tartós fenntartása nem nélkülözheti a közgondolkodás megújítását. Paradigmaváltás nem csak nemzeti keretek között történik, az erre való igény globális szinten is tetten érhető. Magyarországon a megújult alkotmányos keretek segítik a paradigmaváltást, a cél az, hogy a gazdaság eljusson a stabilitás, a fenntartható növekedés állapotába. Fel kell készülnünk arra, hogy azok a struktúrák, amelyek a mai világgazdaság keretétől szolgálnak, kiüresednek és fenntarthatatlanná válnak, s az lesz versenyképes, akinek van válasza és élhető modellje a megújulásra.

Summary

The renewal of 'conventional wisdom' is essential for improving and maintaining competitiveness. This need to revise approaches and rethink paradigms extends beyond the national level and is also required at the global level. In Hungary, the redefined constitutional framework facilitates this shift in paradigms, with the goal of ensuring economic stability and sustainable growth. We must understand that the structures and approaches which set the framework for the current world economic system are expiring and becoming untenable, and only those who find efficient answers and viable reform models will be competitive.

KORENCSEI ATTILA a Magyar Nemzeti Bank munkatársa, a Magyar Katolikus Jogászok Társulásának elnöke (korencsia@mnbb.hu). A cikk a szerző nézeteit tartalmazza, és nem feltétlenül tükrözi a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontját.

SIKERESSÉGÜNK A KIHÍVÁSOKRA ADOTT VÁLASZAINK
MINŐSÉGÉN MÚLIK

A közelmúltban globálissá terebélyesedett válság esélyt ad a gazdasági és társadalmi folyamatok újragondolására, jó irányba történő továbbfejlesztésére. A kudarcokból is építkezni kell, a tapasztalatok értékelése alapján minőségileg új célokat kell meghatározni. Ez új üzleti modellekkel, új megoldások bevezetésével, strukturális újratervezéssel is jár. A világ folytonosan kérdéseket tesz fel, kihívásokat hoz, ezekre meg kell hogy találjuk a válaszokat. Modern, elérhető, használható, morálisan helyeselhető és életet adó, az adott kulturális közegtől nem idegen válaszokat. Ebben a folyamatban nem annyira a rövid távú eredmény a meghatározó, hanem a távlati közös célok elérésének képességét kell fenntartani hosszabb távon.

Elengedhetetlen a szembenézés a korábbi, nem kellően termékeny cselekedeteinkkel, a bátor kilépés a kényelmi zónánkból. Talán ez a legnehezebb, legnagyobb akaratot igénylő feladat: a berögzült dolgok megkérdőjelezésének bátorságával élni. Át kell fogni a világot, semmint visszahúzódní tőle. A világ ránk, emberekre van bízva, felelőtlenség nem élni a világ formálásának lehetőségével. A problémák, kihívások elől nem lehet elbújni, és nem lehet azokat figyelmen kívül hagyni. Elemezni kell jellegüket, várható következményeiket. Kíváncsiság a problémák feltárásában, kreativitás a megoldásukban, akkor is, ha első látásra megoldhatatlannak tűnnek.

Másképpen kellene hogy gondolkodjunk a világ formálásáról, mint ahogy ma a legtöbben teszik. Ma szinte sztereotip elvárás, hogy produkáljunk azonnali eredményt, munkánkat a rövid távú cselekvés határozza meg. Nincsenek konyhakész megoldások, a siker erőfeszítést kíván. Az értékválasztást azonban nem spórolhatjuk ki, mert az határozza meg az irányt, és indít el az úton, s habár számos gyakorlati kérdésre kész választ nem is ad, a választott értékrend kontextusában azokat is nagy biztonsággal tudjuk megfogalmazni. Társadalmi teljesítményünk egyéni hozzáállásunkon, értékrendünkön, erőfeszítéseinken múlik. Ahogyan egy gazdasági vállalkozás, úgy a társadalmi teljesítmény is annyira tud növekedni, amennyire tartalékai, a résztvevők tehetsége és a vezetés áttekintőképessége lehetővé teszi.

A technológiai alapú gazdaság egyre inkább tudásalapú gazdasággá válik, amelyhez nemcsak az adott gazdasági területre vonatkozó természettudományos, technikai vagy közgazdasági tudás tartozik hozzá, hanem a látszólag közvetlen hasznosulást nem hozó klasszikus műveltségi és stabil értékrendi alapozás is.

A változó körülmények között is elérhetővé, fenntarthatóvá, otthonossá kell tennünk a világot. Az válik versenyképessé, aki felfedez új gondolatokat, nem húzódik el védekezően attól, ami előtte áll. A stabil értékrendbe lehorgonyozva ugyanakkor nem sodródik bármifajta áramlattal, de megtanulja azt a képességet, hogy reflektáljon mindenre, ami körülveszi a modern világban. A modern kor szinte már beleszédül a vég nélküli változásokba. Természetesen élnünk kell ezekkel a lehetőségekkel, bele kell merülnünk a világ művelésébe úgy, hogy mindeközben stabil értékrendünk marad, amely révén mindig megtaláljuk az adott körülmények között annak működőképes és helyes megvalósulási formáját.

Miért engedjük, hogy a jövő formálása, vagyis a ma tetteinek felvállalása kicsússzon a kezünk közül? Nagy kísértés egy generáció számára, hogy belefeledkezzen a lustaságba, vagyis kiengedje a kezéből a jövő alakítását, sodortassa magát az eseményekkel. Azok persze megtörténnek nélkülünk is, de ezek az események sem maguktól vannak, hanem mások hozzák létre, azok, akik felvállalták ezeket a tetteket. A világ formálásának, jobbá tételének felelősségét egyetlen nemzedék sem hanyagolhatja el, nem engedheti meg a lustaság luxusát. A versenyképesség egyik kulcsa lehet elképzelni a szinte lehetetlennek látszót is, és megvalósítani azt.

Az állandó kérdésfeltevés, mérlegelés képességét fenntartva egyfajta ellenkultúrát, a mérlegre tett főárammal szembeni magatartást is fel kell vállalni, megkérdőjelezni a status quót, a megszokottat. Törekedni a többre, jobbra. Az egész világ azon áll, amit *te* megcsinálsz, s azon bukik, amit *te* elmulasztottál.

OLYAN JAVAKAT AKARUNK ELŐÁLLÍTANI, AMELYEK TÉNYLEG JÓK,
S OLYAN SZOLGÁLTATÁSOKAT NYÚJTANI,
AMELYEK TÉNYLEG SZOLGÁLNAK

A felgyorsult világ a sok vitathatatlan pozitívuma mellett veszélyeket is rejt magában. A kizárólag profitszempontra épített gazdaság fokozott kockázatot hordoz nemcsak az egyes gazdasági szereplők, hanem a világgazdaság egésze számára. Ahol a „grow or go” (hozz egyre több eredményt, vagy menj!) modell¹ kizárólagossága érvényesül, nem fenntartható módon és nem célja szerint valósul meg a fejlődés.

Az emberi személy nem egyszerűsíthető le pusztán anyagi javak fogyasztására, a személy integrált fejlődését kell előmozdítani. Senki sem pusztán fogyasztói alany, hanem értékteremtésre hivatott személy. Mindenkinek aktívan közre kell működnie a közjó megteremtésében. Az értelmes munka révén bontakozik ki az ember értékteremtő hivatása. A felelősségvállalás, a munka, az értékteremtés kultúráját el kell sajátítani, abba is bele kell tanulni. Ez persze nemcsak elhatározás, akarat, nevelés és képzés kérdése, az egész társadalom felelőssége a munka és értékteremtés kultúrájának előmozdítása, az egymásért való felelősség általánossá tétele.

A nem kirekesztő, hanem befogadó gazdasági szemlélet mindenki hozzáadott értékére számít, függetlenül attól, hogy természetes (egészségi, fizikai, képzettségbeli) különbségekből adódóan mindenki más mértékben, más feladatban járul hozzá a közjóhoz, de a részvétel, a tőle telhető legtöbb hozzáadása nélkülözhetetlen az életminőséghez, az egészséges személyiség kibontakoztatásához. Törekedni kell arra, hogy mindenki részt vehessen ebben a munkában.

A jó kormányzás stabil közös értékrendet és célokat feltételez. A fogyasztói szemlélet hajlamossá tesz bennünk arra, hogy csak „kapni” szeretnénk, ugyanakkor elfeledkezünk arról, hogy „adni”, részt venni, hozzájárulni, szolgálatot tenni is tudni kell.

Ha a munkavégzés és a személyes, családi élet élesen szétválik, sokszor ezen élethelyzetek értékvilágában, erkölcsiségében is megosztottakká válunk. Ez személyes egyensúlytalansághoz, sikertelenséghez vezet. Amikor a vállalkozások, a munka világában értékvalóság van, az kihat a családi és társadalmi élet szinte minden szegmensére, az egészségi,

lelki, pszichés állapot romlását, a társadalmi kohézió gyengülését, végső soron a versenyképesség romlását is okozza. Az egyéni, kisközösségi szinten kialakuló stabil értékrend, az ezt megerősítő kormányzati politika a gazdasági működés megújításának is alapja.

Ahogy igaz az, hogy az emberi személy a munka révén bontakoztatja ki önmagát, nem lehet pusztán emberi erőforrásként tekinteni rá. Az emberi személy és méltóság feltétlen tisztelete, a helyes emberkép vállalása kulturális értelemben is értékválasztás. Ma az eltérő kultúrák, emberképek közötti ütközéseknek vagyunk a tanúi. Ez a kulturális összeütközés kikényszeríti annak tisztázását, hogy milyen irányba indulok, hová tartok? A kulturális kihívások közé tartozik a munkakultúra és az életforma kérdése is, hogyan dolgozunk, miként élünk? Különböző földrészek, kultúrák, vallások, hagyományok, gazdasági, civilizációs lehetőségek befolyásolják mindezt. De az emberi személy szintjén van közös nevező, van közös értékrend.

Több információt fogadunk magunkba, és több döntést hozunk, mint elődeink valaha. Navigálnunk kell egy összetett és gyorsan változó világban. Változás, kulturális ütközések, növekvő lépték, komplexitás: ezek a bennünket körülvevő tényezők napról napra csak erősödnek. A világ is kisebbedik, átláthatóvá, bejárhatóvá válik. Ugyanakkor egyre inkább úgy érezzük, hogy tehetetlenek vagyunk, nincs ráhatásunk a folyamatokra, kiszolgáltatottak vagyunk láthatatlan vagy nagyon is látható érdekcsoportok törekvéseinek. Elmagányosodunk, izolálódunk, családjainkat nem tartjuk össze (már meg sem alapítjuk, vagy hamar megszűntetjük). Elkezdődött egy ellenkultúra építése is, de helyesebb lenne a megújult kultúra kifejezést használni. Összetartó családok, értéket őrző és megújító közösségek s ezek hálózata alakul ki, melyek egyre inkább hallatják is a hangjukat, mernek cselekedni.

EGY MEGÚJULT VILÁG VÍZÍÓJA A MEGÚJULT VILÁG REALITÁSAIÉRT

Nem azért határozzunk el életcélt, nem azért van ambiciózus jövőképünk, hogy mindezek csak álmok maradjanak. Azért határozzunk meg célt, és alkotjuk meg a cél elérését biztosító stratégiát, mert élő valósággént, realitásként akarjuk a célt megvalósulni látni.

Nagy zaj van a világban, nem mindig vesszük észre, nehezen szűrjük ki a lényegeset. A feleslegesnek látszó, anyagilag nehezen kifejezhető *többlet* az, ami létrehozza és fenntartja kultúránkat, ami élhetővé teszi a világot, s valódi megelégedettséget eredményez. A folytonos aktivitás mellett meg kell teremtenünk az elfogadás, befogadás, részesülés időszakait is. A bizalmatlanságra épülő viszonyrendszerek helyett vissza kellene állítanunk a bizalom kultúráját.

A jó stratégia szembenéz a ténnyel. A társadalmak, fejlettségi szintjükhöz igazodva, mind megélik a maguk válságát. Ezek a válságok azt jelzik, hogy utat tévesztettünk. A fejlődés természetesen nem jelent önmagában problémát, sőt, folytonosan törekednünk is kell erre. De az elérendő célt előre nem definiáló, az értékelés és felelősség nélküli teljesítményhajszolás veszélyeket is rejt. A növekedésre törekvést a felelős megfontolásnak, előrelátásnak is kísérnie kell. A gazdagság és a jólét önmagában nem az élet célja és értelme. Korunkban hihetetlen energiát fektetünk eszközök, technológiák fejlesztésébe, de abba már jóval kevesebbet, hogy hasznosítsuk értelmes célját

kijelöljük, hogy irányt szabjunk életünknek, s ehhez felelősséggel megválogassuk a cél elérését biztosító eszközöket. A pénz, a termék, a technika eszköz jellegű, bennünket kellene szolgálnia, s nem nekünk a szolgáivá válni.

Az emberek nagy része a jelen társadalmi viszonyok rendszerkényszerének foglya, gyakran pusztá létfenntartásában is kiszolgáltatott helyzetben van, ezzel a függőséggel kell kiegyeznie, s ezért nem kezdeményez, a túlélés érdekében kénytelen igazodni a fennálló viszonyokhoz.

Ahol viszont kontrasztközösségek megkísérelnek befolyást gyakorolni a társadalom egészére egy alkotó értékrend szerint, ott előbb-utóbb a társadalom egészére kiható eredményt tapasztalhatunk. Itt nem valamilyen utópikus ellenmodellről van szó, hanem a stabil értékrend és etika mentén végrehajtott döntések bátorságáról, arról a megalapozott tudásról, hogy a választott cselekvési irány képes jó irányba befolyásolni a világ történéseit.

Ez rávilágít arra is, hogy az értékválasztás és az annak megfelelő cselekvés nem pusztán individuális kérdés (még ha személyes döntésből és cselekvésből is indul ki), hanem társadalmi jelentéssel is rendelkezik. Ez továbbá nem jelenti azt, hogy mindenáron valami teljesen új társadalmi, gazdasági modellt kell létrehozni, de a létező modellek lényegét vizsgálat alá kell vetni, s folytonosan törekedni kell azok megújítására, fejlesztésére, célirányossá tételére. Ennek az erőfeszítésnek a hatékonysága abban nyilvánul meg, hogy életképes, működő cselekvési alternatívát kínál fel, mindenki számára nyilvánvaló válhat, hogy létezik az emberi önmegvalósítás hitelesebb, gazdagabb lehetősége.

A technikai fejlődést nem követte kellőképpen a szellemi téren történő előrehaladás. Szellemi erőfeszítéseink jó részét leköti az a persze korántsem felesleges munka, hogy bonyolult világunkat leírjuk, elemezzük, szembenézzünk a tényekkel. Mindez elengedhetetlen. Ugyanakkor fokozott erőfeszítést kell tennünk ahhoz is, hogy cselekvésünk irányát, a feltárt problémákra megoldást kínáló terveket is kidolgozzuk.

Felelősségünk, hogy a hatókörünkben minőségileg megújult civilizációs közeget teremtsünk, változtassunk a rossznak, helytelennek, kitűzött közös céljainkkal ellentétesnek bizonyult gyakorlatokon.

A teljes ember átfogó fejlődésének előmozdítása, a stabil értékrend alapján hozott döntések a felelős és fenntartható, a közjót szolgáló növekedés mozgatórugói. Üzlet, gazdaság, politika, hatalom önmagukban eszközök, gyakorlásuknak a módja a lényeg, ahogyan élünk, és szervezzük világunkat. A valóság ismerete, értékelés, a megkülönböztetés képessége készít fel bennünket a jó döntések meghozatalára.

A KÖZGONDOLKODÁS MEGÚJÍTÁSA: NÖVEKVŐ VERSENYKÉPESSÉG, A KÖZJÓ ELŐMOZDÍTÁSA

A versenyképesség összetett dolog, nem írható le pusztán áruk és szolgáltatások globális versenyeként azok ára, minősége és a hozzájuk kapcsolódó kiegészítő elemek alapján. Ahogy a közgazdaságtan is egyre komplexebb tudományterületté válik, és újra a humán tudományok között találja meg a helyét, úgy a versenyképesség vizsgálatánál is figyelemmel kell lenni a szociológiára, pszichológiára, a jogi környezetre, a földrajzi

tényezőkre, és nem utolsósorban a politikai értékválasztásokra. A versenyképesség így a szűken vett gazdasági tényezőkön is túlmutat, a közjó szolgálatában áll.

Kulcsfontosságú kérdés a közgondolkodás megújítása, a célok kitűzése, az elérésükhöz vezető út és cselekvési program kidolgozása, a képzés, a kutatás és fejlesztés, az innováció támogatása.

Minden közösségnek felelőssége, hogy tud-e a jelenben is értéket teremteni. Az átöröklött értékekre építő, a mára nyitott, kreatív, értékteremtő munka a versenyképesség egyik biztosítéka. Az értékeket nem úgy őrizzük, hogy elrejtjük, hanem hogy folytonosan élővé tesszük úgy, hogy annak lényegét soha el ne veszítse.

Új világ van formálódóban, a világ keresi, mi lehet a jó, mi lehet működőképes. A paradigmaváltásra készen kell állni, fel kell kínálni az alternatívát. A közjó szolgálatának eszközeit kell kutatni. Ebben a munkában az értékek olyan útjelzők, amelyek segítenek abban, hogy elérjük kitűzött céljainkat. A célt nem szabad szem elől téveszteni. Nem ámíthatjuk magunkat azzal, hogy az útjelző táblákat „szabadon” bárhová letehetjük. Szerepüket akkor töltik be, ha valóban a célhoz vezető utat jelölik ki. Lucius Annaeus Seneca² mondása szerint, annak a hajósnak, aki nem tudja, hogy melyik kikötőbe akar eljutni, egyetlen széljárás sem kedvező.

A válságkorszakok jellemzője a megújulás vágya és az útkeresés küzdelme, a kísérletezés, a sikerek és kudarcok, de mindenképpen az aktivitás, a teremtő gondolkodás és cselekvés. Amikor a reneszánsz korának alkotásaira rácsodálkozunk, valójában egy válságkorszak, egy útkereső időszak gyümölcseit szemléljük. A korábbi társadalmi, gazdasági struktúrák meghaladásának, valami új alkotásának a vágya mozgatta az embereket. A korszak betetőzéseként a Rotterdami Erasmus³ által hangsúlyosan megjelenített morális megújulás, Európa értékre alapozott kulturális megújításának gondolata akkoriban is működőképesnek bizonyult, ma is követendő példa lehet a huszadik és huszonegyedik század válságidőszakait megélő ember számára.

Nemcsak Európa, hanem az egész világ számára ma már egyre inkább nyilvánvaló a reneszánsz kor emberét is megérintő felismerés, hogy „nem jó az, ami van, de még nem tudjuk, hogy mi lehet a jó”. A világ nem működtethető fenntartható, jövőt építő módon a jelenlegi paradigmák alapján.

Elfeledkeztünk a jó és a rossz közötti különbségtételről. A jó és a rossz fogalma is relatív, sokak számára értelmezhetetlenné vált. Objektív igazságról, megváltoztathatatlan értékekről beszélni ma szinte eretnekségnek számít. A keresztény erkölcsre, görög filozófiára és római jogi alapokra épült európai értékrend meghatározó módon formálta a világ más részeinek kultúráját is. Ez a kultúra nélkülözhetetlen értékorientáló szerepet tölt be, s ha ez a jelen korban el is halványult, többé-kevésbé ma is tetten érhető. A látens módon jelen lévő értékalapozottság jogi normában is megfogalmazott formáival – mint például a magyar Alaptörvénnyel – azonban a világban sajnálatosan ma kevésbé találkozunk, s mindig figyelemfelkeltő, jel szerepet betöltő, ha ilyen példára akadunk. Akár a normát fontosnak tartók, akár az azt bírálók számára megkerülhetetlen témává válik, hiszen alapkérdéseket érint.

A felelős emberi cselekvés mélyén az igazság folytonos keresésének, megismerésének vágya van. Ez a törekvés és a szabadság vágya sokszor szül konfliktust. Az igazság,

a szabadság és felelősség viszonyrendszerének hivatott a jog is a maga eszközeivel rendezett kereteket adni. Az objektív igazság keresése és alkalmazása nem vallási cselekedet, és nem köthető kizárólagosan például a kereszténység tanításához.

Az értelem által minden ember számára egyaránt felismerhető igazság és jog alapvető, megkérdőjelezhetetlen mérceként szolgál. Ha igazságként a világ objektív rendjét tételezzük, az ember a világ részeként ontológiailag is kapcsolatban áll ezzel a renddel, része annak, a természetes értelem fényénél felismerheti a világ alapvető törvényszerűségeit. A világ rendje, az ember és közösségeinek rendje nem kizárólag természettudományos módszerekkel kutatható, hanem az értelem és belátás által is felismerhető.

Természetesen az objektív igazság és erre alapozott jog nem jelent, nem jelenthet merevséget, rugalmatlanságot. A jó és a rossz megkülönböztetésének követelménye mindig figyelemmel van a körülményekre, az egyedi helyzetekre, azaz a konkrét valóságra reflektál, mindig az adott egyedi szituációban kell a helyes és erkölcsös választ megtalálni. Ez az egyediség is szerves része az objektív törvények világának. A jogalkalmazás ezért (is) olyan felelős hivatás, melyet egy jogesetet és egy jogszabályt mechanikusan összepárosító automata gépiesen soha nem tud betölteni, szükség van az emberi mérlegelés, méltányosság, igazságosság, bölcsesség mással nem pótolható közreműködésére.

Írott forrásainkat kutatva, már az ókori római történelemből is ismerünk olyan eseteket – ilyen például Falerii város ostromának Titus Livius⁴ által megörökített története⁵ –, ahol az ostromlók az ellenfél tisztességtelen ajánlata révén nem kívántak azonnali sikert elérni, s végül ez az erkölcsi fölényük hozott tartós eredményt, mert „az a cselekvés, amely a természettől fogva adott jognak ellentmond, és amely ezáltal tisztességtelen és bűnös, semmi esetre sem kerülhet szóba, még akkor sem, ha hasznos lenne”.⁶ Ez a példa is rámutat arra, hogy egy értékalapozott közgondolkodás akkor is tartós eredményt biztosít, ha rövid távon látszólag nem hoz kézzelfogható sikert.

A MAGYAR ALKOTMÁNYOS KERETEK A PARADIGMAVÁLTÁS SZOLGÁLATÁBAN

Alaptörvényünk Nemzeti hitvallása rögzíti, hogy a huszadik század erkölcsi megrendüléséhez vezető évtizedei után múlhatatlanul szükségünk van a lelki és szellemi megújulásra. Alaptörvényünk – ahogyan a Nemzeti hitvallás említi – élő keret, amely normát és értékrendet egyaránt meghatároz, jogi hagyományt és kultúrát érvényesíteni engedő módon szabja meg a társadalom és gazdaság működésének szabályait. Magyarország gazdasága az értékteremtő munkán és a vállalkozás szabadságán alapszik. Magyarország biztosítja a tisztességes gazdasági verseny feltételeit, fellép az erőfölénnyel való visszaéléssel szemben, és védi a fogyasztók jogait.⁷

Versenyképességünk megalapozását a kultúra, a képzés és az innováció segíti, ehhez támogató keretül szolgálnak alkotmányos normáink is. A kultúra – ideértve a történeti alkotmány vívmányai közé tartozó államjogi és alapjogi értékeinket, jogi hagyományunkat és kultúránkat is – az értelmezési közege tételes alaptörvényi szabályainknak. Ez az az élő alkotmányos rendszer, amely értelmezési és értékorientáló keretet ad a

jogalkalmazásnak. A versenyképességet támogató jogi keretrendszer nélkülözhetetlen elem, hiszen képes céljelölésre és a cél eléréséhez vezető utat szegélyező jelzők elhelyezésére. Zsinórmértéket állít, ugyanakkor nem korlátozza – legfeljebb értékrendi keretek között tartja – a kreativitást és az innovációt.

A versenyképesség elköteleződést és bátorságot feltételez. Ragadjuk magunkhoz a kezdeményezést, ne hagyjuk sodortatni magunkat. Az innováció szempontja megköveteli, hogy legyenek bátor és kreatív célkitűzések, gondoljuk újra a struktúrákat, a stílust és a módszereket.

Alkotmányos keretrendszerünk sokkal több értéket és lehetőséget tartogat, mint amennyit felfedezünk és hasznosítunk belőle. Sokszor belemerevedünk megszokásokba, szabályokat tágabb összefüggésrendszerük, értelmezési keretük figyelmen kívül hagyásával, redukált módon alkalmazunk, amely így kívül marad összefüggésrendszerén, és hatását csak részben tudja kifejteni. A lényegyet kell megtalálnunk. A mai kor gyors változásai megkövetelik, hogy a lényegyet, az értéket ragadjuk meg, s találjuk meg azt a kifejezési formát, amely ma is alkalmazhatóvá és hatékonyvá teszi azt. Akkor leszünk versenyképesek, ha építünk az értékekre, de nem a megfogalmazáshoz és a formához, hanem a lényeghez ragaszkodunk, így – kreatív hűséggel – biztosítjuk folyamatosan az értékrend továbbélését, működőképességét.

A versenyképesség megköveteli azt is, hogy legyünk éberek, és reflektáljunk a világ történéseire. Az adott kor jelenségeire figyelemmel kell tisztázni, hogy mi a jó, és mi az ártalmas. A közgazdaságtant szorosabban kellene kapcsolnunk a társadalomtudományokhoz, nem feledkezhetünk meg arról, hogy a piaci, gazdasági mechanizmusok mögött is emberi cselekvés, értékválasztás húzódik meg. Szinte már naiv bizalommal és ráhagyatkozással szemléljük a gazdaság „történezeit”, holott ezek is emberek alkotta struktúrák. Vagy beleszólunk ezekbe, és formálói leszünk a gazdaságnak, vagy engedjük, hogy mások alakítsák ezeket. Közösségként, államként cselekedni mindig átláthatóbb, felelősségteljesebb cselekvést jelent, mint például globális gazdasági szereplőként kevésbé transzparens módon irányítani, befolyásolni gazdasági eseményeket. Ez utóbbiak esetében hangsúlyos a törekvés arra, hogy a piac „rendezett” szereplői (pl. a formális közhatalmat gyakorló államok, kormányok) a lehető legkisebb mértékben legyenek jelen a gazdaságban, a szabályozás ne a közhatalom irányából történjék, hanem a magánszereplők által meghatározott módon. Ez az alternatív hatalomgyakorlásra való törekvés olyan veszélyeket is rejt, hogy erősen torzítja a versenyt, figyelmen kívül hagyja a közjó szempontját, amelyet pedig az államoknak közhatalmi eszközökkel is védeniük, szolgálniuk kell.

Ezzel összefügg, hogy világszerte egyre intenzívebb módon tapasztalunk törekvéseket a rendezett és összetartó közösségek bomlasztására – ideértve a családi, a nemzeti és azon belüli közösségeket –, valamint az állam feleslegességének vagy jelentéktelenségnek igazolására. Furcsa módon az egyéni szabadság abszolút elsőbbségének hangsúlyozása és agresszív védelme mögött nem egy esetben a személy, az emberi élet és méltóság semmibevétele érhető tetten. A közhatalom alkotta bármifajta szabály mögött gúzsba kötő önkényt látók számára már a „rend” kifejezésének pusztá említése is szükségtelen és káros beavatkozást vetít előre az egyébként nem csak a saját szabályait megteremteni akaró piaci folyamatokba.

Az Alaptörvény értelmezési keretét az R) cikk (3) bekezdése akként határozza meg, hogy az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni. Ehhez járul még a 28. cikk rendelkezése, amely szerint az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.

A történeti alkotmány vívmányaira történő hivatkozás az R) cikk (3) bekezdésén kívül a Nemzeti hitvallásban is megjelenik, ahol közös nemzeti deklarációként fogalmazódik meg, hogy tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét, továbbá nem ismerjük el történeti alkotmányunk idegen megszállások miatt bekövetkezett felfüggesztését.

A történeti alkotmány vívmányainak meghatározását az Alaptörvény tételesen nem tartalmazza, ezt a jogalkalmazásra, különösen is a bíróságokra és az Alkotmánybíróságra bízta, de természetesen a jogalkotóra is, hiszen a megalkotandó jogszabályoknak meg kell felelniük az alkotmányos kereteknek, azaz az Alaptörvény rendelkezéseinek, így összhangban kell lenniük a történeti alkotmány vívmányaiával is.

Sok félreértés övezi a történeti alkotmány vívmányaira történő hivatkozást. Van, akik a modernség és a versenyképesség gátjaként tekintenek erre a rendelkezésre, holott – nem elvitatva egyetlen kor közhatalmat gyakorló tagjaitól sem azt a jogot, hogy az adott kor kihívásaira és körülményeire tekintettel alakítsanak ki jogi normarendszert – nem gyökértelenül állunk a jelenben, és formáljuk a jövőt, hanem olyan kipróbált és időtálló értékekre alapozhatunk, amelyek szilárdra és sikeressé is tehetik jelen törekvéseinket.

A történeti alkotmány vívmányai alatt nem múzeumból előhozott, idejétmúlt jogi rendelkezések anakronisztikus alkalmazását kell érteni, hanem nemzeti jogfejlődésünk szilárd alapjait, azaz értékrendet, jogi kultúrát. Ezért ezek az elvek nem akadályozzák, hanem segítik a jogalkotást és a jogalkalmazást, egyben a versenyképességet is képesek előmozdítani, amikor értékrendi stabilitást adnak, horgony szerepet töltenek be, növelik a kiszámíthatóságot. Jogszabály nem lehet ellentétes az Alaptörvénnyel, tehát az Alaptörvény említett kötelező értelmezési keretét adó történeti alkotmányi vívmányokkal sem.⁸ Ezért értelmezési mérceként alapvetően az új Alaptörvény rendelkezései tekintendők, figyelemmel a történeti alkotmány vívmányaira, a józan ész követelményeire, a közjó, az erkölcsös és gazdaságos cél szolgálatára.

A versenyképesség korlátjaként szokás említeni a merev jogi keretek felállítását és a túlszabályozottságot. Az előbbieken is már kifejtettek szerint a magyar alkotmányos keretrendszer ma meglehetősen tág mozgásteret enged, még akkor is, ha bizonyos szabályokat világosan rögzít.

Az értékek megkérdőjeleződésének, relatívvá válásának időszakában, ha a jogi hagyomány és kultúra vívmányai közé tartozó evidenciák elfelejtődnek, szükséges ezek világos artikulálása, jogi normában történő rögzítése is.

Amikor a tételes jogszabályi rendelkezések mozgásteret biztosítanak a jogalkalmazónak, azaz felhatalmazzák arra, hogy a jogszabályi keretek között hatáskörét gyakorolja,

feladatait megvalósítsa, akkor a jogi kulturális közegben és a közjó szolgálatának célrendszerében lehetőség van innovatívan és felelősen tartalommal kitölteni ezt a keretet.

A jog szerepe is korlátozott, nem lehet minden problémát a jogi szabályozás eszközeivel megoldani. Belső azonosulás, tartósan önkéntes normakövetés nélkül a szabály hatékonysága is kérdésessé válhat. Nem feledkezhetünk meg azonban a jog már említett értékorientáló, befolyásoló szerepéről sem. A jog számos területen úgy szabályoz, hogy alternatív megoldásokat kínál, hasonló életviszonyokra többféle jogintézményt is biztosít. Példaként említhetjük a közelmúlt vitáiban is hangsúlyos családjogi, házassági, különböző együttélési formákat meghatározó szabályozást. A jog ma több alternatív megoldást is lehetővé tesz ezen a területen, miközben az alkotmányos értékeket követve fokozottan védi a házasság és a család jogilag definiált intézményét. A magyar alkotmányos keretek még ennél is többre adnának lehetőséget. Például a jog által jelenleg szabályozott életközösségi formák mellett a „szigorúbb” feltételrendszert választók számára is biztosítani lehetne külön nevesített jogintézményt. A házasságukat jogilag is felbonthatatlan szövetségként megkötni kívánó férfi és nő – természetesen önkéntes elhatározással – a jog által felkínált életközösségi formák közül egy ilyen szigorúbb szabályrendszert meghatározó formát is választhatna.⁹

Fontos ezen példa által is hangsúlyozni, hogy a jog egyrészt alternatív – de minden esetben az alkotmányos értékrend keretein belül maradó – jogintézményeket is felkínál a szigorúbb formát választani nem kívánók részére, ugyanakkor nemcsak a minimális közös társadalmi értékhányados mentén szabályoz, hanem értékorientáló szerepét a szigorúbb etikai normák artikulálásával, jogszabályi megjelenítésével is betölti.

A kötelezően alkalmazandó jogi normák között is egyre nagyobb mértékben jelennek meg a szigorúbb etikai elvárások, vagy a kiszolgáltatottabb szerződő fél (fogyasztó) védelmét biztosító rendelkezések. A gazdasági életben sem elképzelhetetlen azonban, hogy – az említett kötelező rendelkezéseken kívül – a jogalkotó szigorúbb etikai követelményeket támasztó társulási formákat, működési modelleket választható formaként határozzon meg és kínáljon a gazdasági élet szereplői számára. Ezzel szabályozottabbá, átláthatóbbá, kiszámíthatóbbá, ezáltal versenyképesebbé is teheti az ilyen működési modellel választó gazdasági egységeket. Az etikus pénzügyi intézmények, az etikus vállalkozások, szövetkezési formák ma már az etikai szempontokat, a társadalmi felelősségvállalást szervesen integráló, kiforrott közgazdasági háttérrel, üzleti, vállalatvezetési modellekkel rendelkeznek, amelyeket önkéntes alapon alkalmaznak is gazdasági működésük során. A jog ezekre vonatkozóan is felkínálhat olyan jogintézményi keretet, amelyet az ilyen feltételeket tudatosan és transzparensen vállalni szándékozó gazdasági szereplők vállalkozásuk jogi keretétül választhatnának. Ez a jogi „védjegy”, az értékformáló szerepen túl, ténylegesen is hozzájárulhat a versenyképesség növeléséhez, a közjó előmozdításához.

A VERSENYKÉPESSÉG NEMZETI MODELLJE FELÉ

A jogi keretrendszer – fontosságát el nem vitatva – önmagában még nem tudja biztosítani a fenntartható növekedést. Ahogyan a versenyképesség is összetett dolog, társadalmi, gazdasági tényezők által meghatározott, a versenyképesség fokozása, tartós

biztosítása is soktényezős feladat. Világszerte erősödik a felismerés, hogy a versenyképességet az eddig követett paradigmák alapján már csak ideig-óráig lehet biztosítani. Nem feltétlenül drámai módon következik be a fenntartható működésre már képtelen struktúrák összeomlása – bár ezt sem zárhatjuk ki teljes biztonsággal –, így fel kell készülnünk arra, hogy értékalapon álló, innovatív működési modellek alapján szervezzünk meg, építsünk fel időtálló társadalmi, gazdasági struktúrát. A paradigmaváltás előbb-utóbb globális szintű lesz, de nemzeti keretek között bontakozik ki, így földrajzi, történelmi, kulturális, értékrendi sajátosságok által meghatározott sokszínű módon. A nemzeti keretek között megkezdett értékteremtő munka kapcsán jogosan vetődik fel a kérdés, hogy rövid távon versenyelőny vagy versenyhátrány származik-e belőle?

A közelmúltban tanúi lehettünk nagy nemzetközi óriásvállalatok hanyatlásának és bukásának, mert nem voltak már elég bátrak újat alkotni, fejleszteni. Innovatív résterekleteket hagytak paragon, ahová kezdő vállalkozások törtek be, és váltak hirtelen sikeressé. Ezek a fürge, új munkakultúrát meghonosító cégek lekörözik a régi nagyokat. Érvényes lehet ez az országok közötti versenyre is.

Törekednünk kell ambiciózus célok kitűzésére és azok következetes megvalósítására. Mert ha nem is érjük el azonnal a kitűzött célt, ha jó irányba haladunk, akkor a kisebb eredmények, mérföldkövek után mindig közelebb kerülünk a cél eléréséhez. Ha jó irányba haladunk, a megtorpanások, a kudarcok sem térítenek el, mindig jobb helyzetben leszünk, mint ahonnan indultunk.

Stabilitás és mozgás, értékhorgonyozottság és innováció, tradíció és kreativitás. Ezek nem egymást kizáró fogalmak, hanem biztosítékai a hatékony, versenyképes gazdasági működésnek. Szükség van stabilitásra, biztonságra és kiszámíthatóságra, ezek nélkül sem a demográfiai, sem a gazdasági előrelépés nem megvalósítható. Az új paradigmák kialakításának időszakában, mondhatnák úgy is, hogy a válságidőszakban megnő a társadalmi és gazdasági sérülékenység. A rendszerszintű problémákra szükségszerűen adandó rendszerszintű válasz csak a közhatalmat gyakorló és a közjó biztosítására köteles állam beavatkozása révén adható meg hatékony módon. A szabályozási beavatkozás természetesen kísérletezőbb, innovatívabb lesz a válságkorszakokban, ez a változtatás szinte szükségszerű velejárója. A trendet nézve azonban el kell jutni a szükséges stabilitáshoz a megújított paradigmák között. Ez a stabil alap teremti meg a megfelelő közeget arra, hogy az innováció, a fejlesztés, a rugalmasság tényleg természetes velejárója legyen a megújított struktúráknak is.

A stabilitást, a biztonságos működést az állam természetesen saját struktúrájának megújításával is biztosítja. Fenntartható és kézben tartott közpénzügyekkel, ideértve a stabil költségvetést, az átlátható, kiszámítható és méltányos adórendszert, a vállalkozásokat érintő adminisztratív terhek csökkentését is. Ez hozzájárul a gazdaság kifehérítéséhez, a közteherviselésben való széles körű részvételhez, az adófegyelemhez.

A munkahelyteremtés, a foglalkoztatás bővülése fontos eleme a mindenki részvételére számító, integráló gazdaságpolitikának. Az állami részről megvalósított közfoglalkoztatási, integrációt és a munka világába való bevezetést elősegítő programok perspektívája az, hogy az ebben részt vevők megtalálják helyüket a munkaerőpiacon, a versenyképes gazdasági vállalkozások résztvevői legyenek. Ehhez elengedhetetlen a

magas szintű oktatás és képzés. Az egyoldalú képzésből eredő veszélyeket elkerülendő törekedni kell a szélesebb műveltségi és értékrendi alapozás biztosítására is, annak a képességnek a megszerzésére, hogy az adott személy legyen képes felelős, kreatív munkavégzésre. A szakképzési rendszerben is meg kell hogy jelenjen a hozzáadott érték előállítására való képesség kifejlesztése. Az oktatás és képzés, a kutatás és fejlesztés feltételeinek biztosítása olyan beruházás, amely a ráfordított költségeket sokszorosan visszahozza az eredményeként létrejövő értékek révén.

A fenntartható fejlődés és versenyképesség megvalósításához elengedhetetlen, hogy a fogyasztási szemlélet kizárólagossága helyett az értékorientált, a világ művelésének felelősségteljes feladatát tudatosan felvállaló cselekvés, a testi, lelki és szellemi egészséget egyaránt szolgáló gondolkodásmód váljon általánossá.

A strukturális reformok fontosak akkor is, ha nem járnak együtt azonnali eredményekkel. Ezért a jövő megalapozása, az új folyamatok elindítása, az új dinamizmusok ösztönzése – az azonnali eredményekért való szorongás nélkül, de kitartó elköteleződéssel – a mai nap feladata akkor is, ha a gyümölcsöket hosszabb távon várjuk. A stratégiai elképzelés, a célok kijelölése és az elérésükhöz vezető cselekvések meghatározása nem idealizmus, hanem életté váltott meggyőződés, a valóságból indul ki, annak megértésére és befolyásolására törekszik.

A sikerhez segítő tanácsot pedig Szent István király¹⁰ – történeti alkotmányunk alapjaként is szolgáló – *Intelmeiben* olvashatjuk: „Minden cselekedetünket a bölcsesség mértékével mérjük”¹¹.

JEGYZETEK

¹ Lásd ennek kritikáját: Chris Lowney: *Heroic Leadership*. Loyola Press, Chicago, 2003.

² Kr. e. 4. – Kr. u. 65.

³ 1466–1536.

⁴ Kr. e. 59 k. – Kr. u. 17.

⁵ Titus Livius: *A római nép története a város alapításától*. (Liv. 5, 22–28.) Ford.: Muraközy Gyula, Kis Ferencné, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1963–1976.

⁶ Wolfgang Waldstein: *Olyan esetekről, amikor a természetjog győzött a hasznosság fölött*. Iustum Aequum Salutare VIII., 2012/2., 247–278. o.

⁷ Lásd az Alaptörvény M) cikkét.

⁸ Lásd az Alaptörvény T) cikkének (3) bekezdését, valamint az R) cikk (3) bekezdését. Az Alkotmánybírárság gyakorlatában is találunk már példákat a történeti alkotmány vívmányaira való konkrét hivatkozásokra. Az Alkotmánybírárság a 33/2012. (VII. 17.) AB határozatában a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvénycikkre hivatkozott a bírói elmozdíthatatlanság elvével kapcsolatban, mint ami a történeti alkotmány vívmányai közé tartozik. A 6/2013. (III. 1.) AB határozat pedig a történeti alkotmányunknak a vallásszabadság terén elért vívmányaira hivatkozott.

⁹ Lásd erről részletesen Schanda Balázs: *A jog lehetőségei a család védelmére*. Iustum Aequum Salutare VIII., 2012/2., 77–88. o.

¹⁰ 970 k. – 1038.

¹¹ *Szent István király intelmei Imre herceghez*. VII. fejezet.